

## Research Article

# Anton Çehov'un Üç Günahından İlki (Yazar-Hekimin Mektuplarında Tütün Mamulleri)

## The First of Three Sins of Anton Chekhov (Tobacco Products in Writer-Physician's Letters)

Tarana Oktan<sup>1</sup> Mustafa Çoban<sup>2</sup> 

### Öz

Rus yazar Anton Çehov, bir sigara tiryakisiydi. Fakat Çehov'un kendisi ve eserleri üzerine sayısız çalışma yapılmış olmasına rağmen, bu ünlü yazar ve hekimin hayatında tütün mamullerinin yeri konusunda detaylı hiçbir çalışma yapılmamıştır. Dolayısıyla bu makalede dönemin üst tabaka mensupları arasında bir prestij unsuru olarak görülen tütün mamullerinin genç yaşta tüberküloza yakalanan Çehov'un hayatında nasıl bir yer tuttuğu ele alınmıştır. Bu bağlamda onun bu ürünlerle tanışması, bunlara olan bağımlılığı, sağlığının daha da bozulmasına neden olan bu ürünlerden kurtulma çabası ve bir hekim olarak başkalarını bunları bırakmaya teşvik etmesi gibi konular ele alınmıştır. Çalışma kapsamında 1875-1904 yılları arasında Çehov tarafından yazılmış yaklaşık 4500 mektup söylemsel analiz yöntemi ile incelenmiştir. Toplam 12 ciltten oluşan bu mektuplar okunurken tütün, sigara, puro ve enfiye çekme olguları irdelenmiştir.

### Anahtar Kelimeler

Çehov • Mektup • Tütün • Tütünlü ilişkili hastalıklar

### Abstract

The Russian writer Anton Chekhov was a heavy smoker. Although there have been many studies made of Chekhov and his works, to date no detailed studies have been conducted concerning the place of tobacco products in the life of this famous author and physician. This study addresses the place of tobacco products, which were regarded as a prestige element among members of the upper class of that period, in the life of Chekhov who had caught tuberculosis at a young age. How and when he begun to use these products, his dependence on them, efforts to rid himself of these products which caused a further deterioration in his health and as a doctor, his encouraging others to quit smoking. Approximately 4500 letters written by

**Correspondence to:** Mustafa Çoban, Email: [mustafacoban@akdeniz.edu.tr](mailto:mustafacoban@akdeniz.edu.tr)

<sup>1</sup>Akdeniz Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Antalya, Türkiye

<sup>2</sup>Akdeniz Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sağlık Yönetimi Bölümü, Antalya, Türkiye

**ORCID IDs of the authors:** T.O. 0000-0003-4433-497X; M.Ç. 0000-0002-3071-8385.

**To cite this article:** Oktan, T., & Çoban, M. (2020). Anton Çehov'un üç günahından ilki (yazar-hekimin mektuplarında tütün mamulleri). *Addicta: The Turkish Journal on Addictions*, 6(4), 404-425.

<http://dx.doi.org/10.5152/addicta.2020.19138>

Chekhov between 1875 and 1904 were analyzed by discursive analysis. Tobacco, cigarettes, cigars and snuff were examined while reading these letters, contained in 12 volumes.

#### Keywords

Chekhov • Letters • Tobacco • Tobacco-related diseases

### Giriş

Anton Çehov (1860-1904) uzun sayılamayacak bir ömür yaşamıştır. Sağlıklı bir görünüme sahip olmasına rağmen, 10 yaşından itibaren sternum ağrılarına maruz kalmıştır. Lise yıllarında ise kendisine periton tüberküloz iltihabı tanısı konmuştur. 19 yaşındayken Moskova'ya tıp okumak için geldiği yılda da bu rahatsızlığı tekrarlamıştır. 8 Kasım 1884 tarihinde üniversiteden mezun olmuş ve hekim diplomasını almıştır. Evinin kapısına hemen “Hekim A. P. Çehov” isimliğini asarak hasta kabulüne başlamıştır. Aynı yıl içinde aralıklı olarak sağ akciğer kanaması geçirmiştir. 1890’ların başlarında ise iyi bir edebi şöhret yakalamış ve maddi refaha ulaşmıştır. Buna rağmen hekimlik mesleğini bırakmamıştır. Bu durumu yazar, “Tıp, nikahlı eşimdir; edebiyat, metresim. Birisinden bıktığımda geceyi diğerinin yanında geçiriyorum” sözleriyle tanımlamıştır. 25 Mart 1897 tarihinde yaşadığı ağır bir akciğer kanamasından sonra, profesör A. A. Ostroumov’un hastanesine yatırılmış; hekimlerin uyarısı sonucunda 1898 senesinde, sağlığı açısından daha uygun bir iklimde bulunan Kırım’a taşınmış ve kendisini yoğunluklu olarak edebi faaliyetlere vermiştir (Zobnin, Blohina, & Kal-yagin, 2010, s. 128-132).

### Yöntem

Anton Çehov’un eserlerinin en büyük külliyatı 1974-1982 yılları arasında “A. P. Çehov. Bütün Eserleri ve Mektupları: 30 Ciltte” adıyla basılmıştır. Bu antolojinin 19-30 cilt arasını, Çehov’un farklı kişilere yazdığı 4500’e yakın mektup ve bu mektuplara yapılmış olan şerhler oluşturmaktadır. Mektupların önemli yanı, 19. yüzyıl sonu-20. yüzyıl başı Çarlık Rusya’sının kültürel, toplumsal ve siyasal yapısını yansıtmaları yanında Anton Çehov’un, kendi hayatı ve alışkanlıkları ile ilgili bilgi ve düşüncelerini aktaran belgesel nitelikli bir eser olmasıdır. Çalışmanın özünü, yazarın mektuplarında geniş bir yer tutan tütün mamulü kullanımını alışkanlığı oluşturmaktadır. Tütün mamullerine yönelik bu araştırmada Çehov’un yukarıda adı geçen külliyatı esas alınmış, tüm mektuplar ve şerhler söylemsel analiz yöntemi ile incelenmiştir. Bu amaç doğrultusunda tütün, sigara, puro, pipo içme ve enfiye çekme olguları irdelenmiştir.

### Bulgular ve Tartışma

Araştırma kapsamında yapılan analizde bulgular, “Günlük yaşamda tütün” ve “Bir düşman olarak tütün” olmak üzere iki ana temada ele alınmıştır. Ana temalara bağlı olan alt temalar ise aşağıdaki şekilde belirlenmiştir:

- Günlük yaşamda tütün
  - Rusya’da tütün kullanımı
  - Anton Çehov’un hayatında tütün mamulleri
  - Statü ve finansal durumun göstergesi olarak tütün mamulü
  - Tütün mamullerinin karşılaştırılması
  - Hediye nesnesi olarak tütün mamulü
- Bir düşman olarak tütün
  - Tütünden kurtulma çabası
  - Pasif içicilik
  - Tütünü bıraktırmaya yönelik oğtler
  - Tütünle ilişkili hastalık ve semptomlar

### **Günlük Yaşamda Tütün**

#### **Rusya’da Tütün Kullanımı**

Rusya’da tütünün kullanımına dair tarihsel süreç içerisinde izlenen politikayı, ülkenin başında bulunan kişilerin şahsi beğenileri ve tutumları şekillendirmiştir. Tütünle Rusya’yı ilk kez İngilizler tanıştırmıştır. 24 Ağustos 1553 tarihinde Beyaz Deniz’de bir fırtınaya yakalanan kaptan Richard Chancellor Rus sahiline demir atmak zorunda kalmıştır. Gemide tuz, şarap ve kağıdın yanı sıra tütün de bulunmaktaydı. Tütün çok geçmeden Moskova’ya varmıştır. Bu olayı takip eden yüzyıl içinde tütünün Rusya’daki baş döndürücü yayılım macerasını anlamak için, araştırmacı İ. Bogdanov’un Rusya’da iki yıl geçiren İngiliz elçisi Charles Howard’a ait olan, “Ruslar tütünü çok seviyor ve onu, baygınlık geçirecek derecede ilerine çekiyorlar.” aktarımını bilmek yeterli olacaktır (Bogdanov, 2007, s. 14).

17. yüzyıla gelindiğinde Rus patriği, tütün iimini ve enfiye çekmeyi ölümcül bir günah olarak tanımlamıştır. Tütün düşmanı olan ar Mihail Romanov 1634 yılında ıkarđıėı kanunla, tütün kullanıcılarının, bu maddeyle ilk kez yakalanmaları durumunda onların 60 değnek cezaya arptırılmalarını, ikinci defada burun kanatlarının yırtılmasını ve bu suçu üçüncü kez işlemeleri halinde sürgüne gönderilmelerini emretmiştir (Andreyeva ve Krasovskiy, 2004, s. 20). Mihail Fyodoroviç Romanov’dan sonra tahta çıkan oğlu Aleksey Mihayloviç de, babasının tütün konusundaki politikasını devam ettirmiş ve 1649’da önceki kanunu sertleştirerek tütünle yakalanan bir kimsenin defalarca işkenceye tabii tutulmasını, Pazar meydanlarında kamılanmasını, burun

kanatlarının veya burnunun kesilmesini, bu cezalardan sonra da uzak şehirlere sürgüne gönderilmesini uygun bulmuştu (Bogdanov, 2007, s. 32). Rus patriği ve Ortodoks kilisesi tarafından tütün kullanımının hor görülmesi, büyük ihtimalle, tütünün yabancı köklere sahip olmasından, yani Ortodoksluğa düşman bir gelenekten gelmesinden kaynaklanmaktaydı. Hem saray hem dini yetkililer tarafından tütün içenler için biçilen cezalar ve yapılan nitelemeler tütünün Rusya'daki yaygınlaşmasını yavaşlatmıştır, fakat onu durduramamıştır (Bogdanov, 2001, s. 322-323).

1676'da tahta çıkan ve Leh bir kadınla evli olan Çar Fyodor Alekseyeviç, Rusya'ya Batı geleneklerini empoze etmek istemiştir. Bunun için tütün kullanımını sarayda, ancak sadece sarayda yaygınlaştırmaya çalışmıştır. Avrupa hayranı olan Çar I. Pyotr da, tütünün kullanımını Avrupa medeniyetine katılmanın yollarından biri olarak görmekteydi. Pyotr Alekseyeviç, St. Petersburg'a tütün modasını getirmiş ve tütün satış ve kullanımını yasaklayan tüm yasaları yürürlükten kaldırmıştır. Kilden yapılmış pipo kullanmayı seven I. Pyotr'un torunu III. Pyotr da tütün tiryakisiydi ve etrafındakilerin bunu içmesinden memnuniyet duymaktaydı (Bogdanov, 2007, s. 31- 55). Bu sırada tütün kullanımı Rusya'da giderek daha da yaygınlaşmıştır. Tütünün giderek artan kullanımına ve yaygınlaşmasına, temelleri 18. yüzyıl sonu ve 19. yüzyıl başlarına dayanan tütünün iyileştirici özelliklere sahip olduğuna ilişkin inancın da katkısının olduğu düşünülmektedir. Özellikle, tütünün güçlü bir uyarıcı olduğuna, yorgunluğu ve açlığı bastıran bir özelliğe sahip olduğuna inanan askerler tütün içme alışkanlığını yaygınlaştırmışlardır (Andreyeva & Krasovskiy, 2004, s. 20).

1837 senesinde gerçekleşen çok yıkıcı bir yangının ardından "St. Petersburg Kent Polisi Verileri" isimli gazetenin 17 Temmuz 1839 tarihli sayısında, vatandaşların bundan böyle sokaklarda ve meydanlarda, ahırlarda, samanlıklarda, çatı katları gibi yerlerde sigara içemeyeceğine dair yasak geldiği belirtilmekteydi. Fakat ne bu yasak ne de bunun arkasından çıkan ve sokaklar ile kamu yerlerinde sigara içmeyi yasaklayan 1848 Tütün Tüzüğü, beklenen sonucu vermemiştir. Tam aksine, polisi gören kişi, hemen sigaradan kurtulmak için onu uzak bir yere atmaya çalıştığından dolayı yangınların sayısı daha da artmıştır.

1865 yılına gelindiğinde St. Petersburg sokaklarında sigara içme yasağı kalkmıştır (Bogdanov, 2007, s. 55-58). Kısa sürede sigara, puro, enfiye formatlarında yaygın şekilde kullanılan tütün, artık günlük yaşamın bir parçası ve bu ürünleri kullanım biçimi de bir statü belirleme unsuru olarak görülmeye başlamıştı. Sigara içmeye yönelik katı tutumun bırakılmasının ardından, 1860'lı yıllardan itibaren, özellikle de Alman hekim Rudolf Virchow tarafından vücudun hücre yapısının keşfedilmesinden sonra, tütünün halk arasında iyileştirici özelliklere sahip olduğuna dair bir inanç benimsenmiştir. Bu düşünce tütünün, patojenik hücreleri tahrip etme ve bakterileri öldürme becerisine sahip olma olasılığı fikriyle de destek bulunmuştur. Bu sıralarda

hekimlerin kendileri de sigara içerler ve başkalarına da içme tavsiyesinde bulunurlar. Böylece 1920'lere kadar tütün, soğuk algınlığı ve akciğer rahatsızlıkları, baş ağrıları, fitik, sinüs alerjisi, tüberküloz, iç hastalıkları gibi çeşitli hastalıklar için birçok ilacın bir bileşeni olarak kabul görmüştür (Bogdanov, 2001, s. 293).

Çehov'un yaşam dönemini kapsayan 19. yüzyılın sonu 20. yüzyılın başında tütün kullanımı Rusya'da doruğa çıkmış ve geniş bir çevrede ilgi görmüştür. Elit ve aydın kesimin erkek kesiminin neredeyse tamamı bu zararlı alışkanlığa yenik düşmüştü. L. Tolstoy, F. Dostoyevski, D. Grigoroviç, N. Çernişevski, V. Nemiroviç, M. Gorki, ressam abisi Nikolay, dayısı Zaltsa, kuzeni M. Çehov, arkadaşlarından yayıncı A. S. Suvorin, editor A. Pleşeyev ve V. Bilibin, bestekar D. Grigoroviç, A. Tarahovski, L. Mizinova, F. Şetel gibi Çehov'un neredeyse etrafındaki tüm tanınmış simalar tütün mamullerinin bir türünü kullanmaktaydı. Bunun yanında ünlü bestekar Pyotr Çaykovski de sigara içmekteydi. Çehov'un kendisine yazdığı mektuptan (14 Ekim 1889), Çaykovski'nin Çehov'u ziyareti sırasında sigara tabakasını yazarın evinde unuttuğu anlaşılmaktadır. Çehov, eşyayı kendisine geri göndereceği vaadini vermekle birlikte, şakacı bir tavırla tabakada 3 sigaranın eksik olduğu yazar. Açıklamadan anlaşıldığına göre birini viyolonsel, diğerini flütçü, üçüncüyü ise bir öğretmen içmiştir (Çehov, 1976, s. 262).

### **Anton Çehov'un Hayatında Tütün Mamulleri**

Çehov'un sigara alışkanlığı ortaokul yıllarında başlamıştır. Öğrenciler boş zamanlarını, genelevleri ziyaret ederek, kumar oynayarak, sigara ve alkol tüketerek değerlendirirlerdi. Öğrencilerin özel ilgi odağında olan yer ise Taganrog geneleviydi. Çehov da, bekaretini 13 yaşındayken kaybettiğini itiraf etmiştir (Reyfield, 2008, s. 75). Çehov'un kardeşi Mihail'in hatıralarından, Çehov'un sigaraya da küçük yaşta başladığı öğrenilmektedir. Bu hatıralarda Çehov'ların ailecek gezme alışkanlığının olmadığı ve sadece bir kez şehir dışına çıktıkları görülmektedir. Çehov'un 6 kardeşi ve annesiyle yaptığı bu köy gezisi sırasında Anton henüz 5. sınıf öğrencisidir. Yol boyunca kafasına fötr şapka takan kardeşlerinden Nikolay sabırla, Anton'un şaka ve "Şaşı" alayına katlanır: "Şaşı, sigara ver. Yamuk surat, tütünün var mı?" (Gitoviç ve Fyodorov, 1960, s. 54).

Çehov'un sigara alışkanlığı Moskova'da Tıp Üniversitesi'nde okurken devam etmiştir. Zaten tütün Çehov'ların ailesinde ekmek su kadar önemli bir maddedir. Bu sonuca Çehov'un, Kırım'dan ailesine yazdığı bir mektupta geçen: "umarım herkesin karnı toktur, tütününüz eksik değildir, paraya kıymamazlık etmeyin" (22-23 Temmuz 1888) ifadesinden ulaşılabilmektedir (Çehov, 1975, s. 300). Ressam K. A. Korovin, sınava hazırlanan Çehov'a yaptığı bir ziyarette, odasının sigara dumanları içinde yüzdüğüne tanık olur (Gitoviç, 1986, s. 26). Birkaç sene sonraya ait olan hatırasında yazarın arkadaşı A. Lazarev-Gruzinski de, onun çok hızlı çalıştığını, bir oturumda,

misafirlerden rahatsız olmadan bir hikayeyi, herhangi bir fazlalık veya eksiklik olmadan bitirdiğini, daha sonra da arkadaşları eseri okurken kendisinin sigara yakıp içerek dinlendiğini yazar (Gitoviç ve Fyodorov, 1960, s. 119).

1890 yılında artık ünlü bir yazar olan Çehov, hükümlülerin ve sürgünlerin yaşamını kendi gözleriyle görmek için bütün ülkeyi aşarak Rusya'nın uzak doğusuna, Sahalin adasına seyahate çıkmıştır. Yolculuk boyunca ailesine ve yakın arkadaşlarına bu zor yolculukla ilgili haber gönderen Çehov, ailesine Krasnoyarsk kentinden yazdığı mektuplardan birinde (28 Mayıs 1890) Sibiry'a da satılan tütünün bayağı ve iğrenç olduğundan bahseder ve yanında taşıdığı tütünün bitmeye yakın olmasından dolayı büyük bir endişe duyduğunu yazar (Çehov, 1976a, s. 99). Çehov, (23 ve 26 Haziran 1890) Sibiry'daki köyleri, Don nehri kıyısındaki köylere benzetmekle birlikte, orada dini ritüellerin yerine getirilmediklerini; genç kızların sigara, yaşlı kadınların da pipo içmesinin gelenek haline geldiğini belirtir. 1860'lardaki kadın hareketinin ardından, öğrenci kızlar ve kadın temizlikçiler yoğun bir şekilde sigara içmeye başlamıştı (Bogdanov, 2007, s. 67), ancak bu durum büyük kentler için geçerliydi. Zira merkezi Rusya'da 19. yüzyılın sonlarında köy kadınları sigara içmezdi. Sibiry'da karşılaştığı bu manzara, yazarı hem şaşırtmış, hem de sanki ilerici bir olguymuş gibi hayrete düşürmüştü. Çehov, gözlemlediği bu durumu, "ama nasıl bir liberalizm, ah nasıl bir liberalizm!" ifadesiyle dile getirmiştir (Çehov, 1976a, s. 125).

Çehov, edebi kahramanlarını tasarlarken en küçük ayrıntılara bile büyük önem vermiştir. Bu küçük detaylar içinde o dönem Rus toplumunda çok yaygın olan tütün kullanımı da yer almaktadır. Çehov'un özellikle erkek kahramanları arasında tütün kullanımı - hem orta yaş, hem yaşlılar, bazen de çocuklar arasında - çok yaygındır. Tabii ki, Çehov'un hiçbir eserinde tütünün faydasından veya faydalı olabileceğinden söz edilmemiştir. Fakat sanat, hayatın bir yansıması olduğundan hayatta bu denli büyük bir yer tutan tütün içimi ögesinin sanatçılar tarafından görmemezlikten gelinmesi doğru olmazdı. Oyuncu ve tiyatro yönetmeni K. S. Stanislavski, tiyatroya tutkun olan Çehov'un, piyeslerini sergileyen oyuncuların performanslarını değerlendirmekten geri durmadığını ve kendi oyunculuğunun da Çehov tarafından eleştirildiğini hatırlar. Sorunun ne olduğunu soran Stanislavski'ye Çehov, "damalı pantolon giyiyor ve sigarayı şöyle içiyor..." diye cevaplayarak el kol hareketleriyle kahramanının sigarayı nasıl içmesi gerektiğini göstermeye çalışmıştır. Bu açıklamadan başka Stanislavski Çehov'dan hiçbir şey elde etmez (Gitoviç ve Fyodorov, 1960, s. 267). K. S. Stanislavski, Çehov'la ilgili bir başka hatırasında, onu dergi editörünün dar odasında, insan kalabalığının arasında ve sigara dumanları içinde gördüğünü yazar (Gitoviç ve Fyodorov, 1960, s. 262). Sigara dumanlarıyla dolmuş mekanlar, o dönemin özellikle de sanat camiasındaki insanlar için alışılmış bir manzaraydı.

Hayatının son yıllarını Kırım'da geçirirken Çehov, burada 1898'de tanıştığı yazar S. N. Şukin'e hikaye yazma dersi vermiştir. Çehov, yazarlığa yeni başlayanların yaptıkları hatalardan söz eder; hikayeyi daha canlı yapmak için de konuşmaları hareketlerle bölme tavsiyesinde bulunur. Bunun için Şukin'in kahramanlarından İvan İvanoviç'i örnek verir. Kahramanın konuşmayı çok sevmesi, Çehov'a göre kötü değildir, fakat kahraman ara vermeden bir sayfa uzunluğunda konuşmamalıdır. Çehov, arkadaşı Şukin'e, kahramanını biraz konuşturduktan sonra, ona, örneğin, "İvan İvanoviç ayağa kalktı, odada yürüdü, sigarasını yaktı, pencerenin yanında durdu" gibi hareketler yaptırması gerektiği üzerinde durur (Gitoviç ve Fyodorov, 1960, s. 323).

Çehov'un yakın arkadaşlarından yazar İ. L. Leontyev-Şeglov'un hatıralarında, 1897 yılında Çehov'u Moskova'daki hastanede ziyareti yer almakta. Hekimler artık ona kesin tanı koymuşlardı: tüberküloz. Arkadaşına zayıflamış elini uzatan Çehov, artık resmen engelliler takımı üyesi olduğunu söylemiş ve üzgün surat ve kendisine has alaylı tonla, engelli tüzüğünü uyguladığı sürece, hekimlerin kendisine uzun bir hayat sürebileceği vaadinde bulduklarını belirtmiştir. Çehov için bu tüzük şunlardan ibarettir: sigara yok, alkol yok (Gitoviç, 1986, s. 72). Hatıralardan ve yazarın mektuplarından yola çıkarak Çehov'un bu dönemde tütün mamullerini kullanmadığı düşünülebilir, muhtemelen, yazar, arkadaşına sadece hekimlerin söyledikleri tavsiyeleri tekrarlamıştır. Çehov'un kardeşi Nikolay da hayatını tüberkülozdan kaybetmişti. Kardeşleri Mihail, Çehov'un Nikolay'ı en son Kalancyovka'daki evinde, hasta, sürekli öksürür halde, sigara dumanı içinde bulunduğunu yazar. Çehov Nikolay'ı kendi evine getirmişti, fakat iyi bakıma rağmen Nikolay 2 ay sonra, ailenin dinlendiği Luka'da henüz 30 yaşındayken ölmüştü (Çehov, 1964, s. 311).

### **Statü ve Finansal Durumun Göstergesi Olarak Tütün Mamulü**

19. yüzyıla gelindiğinde sigarası olmayan kişiye, toplumda bir nüfuzu olmayan, ya bir marjinal ya da aşağılık bir serseriymiş gözüyle bakılmaktaydı. Sigara içmenin sembolleşmesi, Rusya tarihine özgü imajları ve tipleri de belirlemişti: bunlar, orta sınıftan gelen bir öğrenci, nihilist veya sosyalist - devrimci tipleriydi. Sigara içimi tek başına önemli bir unsur haline gelmekle birlikte, sigara kullanıcısının bir sosyal gruba aitliği, belirli bir nitelikle belirlenmekteydi. Artık kişinin sadece ne içtiği değil, neyi nasıl içtiği de önem kazanmaya başlamıştı (Bogdanov, 2001, s. 346). Çehov, çok fakir bir aileden gelmiyordu, babası 3. sınıf bir tüccardı: hem manufakturacılık hem baharatçılık hem de bakkalcılık yapmaktaydı. Fakat babasının, kendilerine ait bir ev yapmak için bankadan kredi çekmesi ve borcunu ödeyemeyince kaçması, aileyi perişan etmişti. Bu olayın ardından Çehov'ların sahip oldukları her şey satılır. 1876 senesinde, Anton Çehov 16 yaşındayken, ailesinin geri kalan üyeleri de yaşadıkları Taganrog şehriden ayrılır. Ailesi, onu parasız bırakmış ve okul eğitimini bitirip başının çaresine bakmasını öğütlemişti (Nemirovski, 1950, s. 10-37). 19 yaşındayken Moskova'da Tıp Üniversitesine kaydını yaptıran Çehov, kendisi ve ailesi



için zengin olmayı arzuluyordu (Nemirovski, 1950, s. 48-49). Fakat finansal refaha ancak 1880'lerin sonuna doğru kavuşacaktı, yakın zaman içinde ise maddi sıkıntıyla boğuşmak zorunda kalacaktı. Nitekim içinde bulunduğu durumun, onun kalitesiz tütün kullanımına yönelmesinde de etken bir rol oynadığı gözükmektedir. Aynı şekilde bu dönemin mektuplarında Çehov'un hayatından şikayet ettiği ve sızlandığı gözlemlenmektedir. Bu tür mektuplardan birisi (21 Eylül 1886 tarihli mektup), 26 yaşındayken yazlık komşuları olan çocuk hikayeleri yazarı Mariya Kiselyova'ya yazılmıştı. Yaşam şartlarından şikayet eden Çehov borçla yaşadığını, çok çalıştığını ve yaşadığı yerin “dumanlı ve soğuk” olduğunu belirtir. Yazar, işyerinde sigaranın ancak bayramdan bayrama dağıtıldığını ve korkunç derecede kalitesiz olduğunu, sert, nemli ve sucuk gibi olduklarını söyler. Sigarayı yakmadan önce lambayı yaktığını, sigarayı lambanın üzerinde kurduğunu ve ancak o şekilde içilebilir hale getirdiğini belirterek bundan yakınır. Ayrıca lambanın fena duman yaydığını, sigaranın çatırdayıp karardığını ve parmaklarını yaktığını yazarak iyice karamsar bir hava oluşturur. Bu durumun kendisinde yarattığı duyguyu ise “silahla intihar etmenin tam zamanı” şeklinde ifade eder (Çehov, 1974b, s. 261). Şikayetlerini ve yakınmalarını yansıtan bir diğeryse, ailesine tren yolculuğunu anlattığı mektuptur (10 Mart 1887). Yazar içtiği sigaranın kalitesizliğini, “sigaranın verdiği kaşıntıyı sadece boğazımda değil giydiğim lastik ayakkabılarımda bile hissediyordum” sözleriyle betimlemiştir (Çehov, 1975, s. 35).

Çehov, tütün ve alkolün, bir ailenin bütçesini sarsabilecek çok önemli harcama kalemlerinden biri olduğunu düşünmektedir. Arkadaşı N. Leykin'e (8 Mart 1886 tarihli mektup) üzgün bir şekilde, borç batağında yüzen abisi Aleksandr'ın, hayatını bir türlü düzene sokamadığından yakınır. Zira Çehov'a göre alkol almayan, sigara içmeyen ve balo düzenlemeyen bir kişi, bir taşra şehrinde ayda 120 - 150 rubleye rahat bir yaşam sürdürebilmelidir ve bunun olmamasına kendisinin şaşırdığını hissettirmektedir (Çehov, 1974b, s. 211).

1890'larda belli bir üne kavuşan ve maddi durumunu düzelten Çehov'un hayatına puro girmiştir. Çehov'un purodan çok büyük bir keyif aldığı yazdığı mektuplardan açıkça anlaşılmaktadır. Puro ve onu içenler hakkında Rus toplumunda oluşan yaygın kanaat, puronun, finansal, sosyal veya entelektüel bir başarının simgesi olduğu yönündeydi. Bir puro içicisi bir aristokrat, toprak ağası ve nihayetinde devrimcidir, bir şekilde “sıradan” vatandaşlardan farklı olan biridir. Böylece puro, finansal refahın ve toplumsal itibarın simgesi haline gelmişti (Bogdanov, 2001, s. 347). Suvorin'e gönderdiği mektupta (13 Şubat 1893), puronun kendisi üzerinde tam bir hakimiyet kurduğunu, kendisi için içilebilecek başka bir madde görmediğini, hekim olarak çalıştığı Melihovo'da sabahların uzun olmasından dolayı günde 3 yerine 4 puro içtiğini söyler. Kullandığı ifadelerden, son derece memnun olduğu ve övündüğü açıkça hissedilmektedir (Çehov, 1977, s. 172). Çehov'un bu mutluluğu kolayca açıklanabilir. Zira purolar pahalıydı ve 19. yüzyılın sonuna doğru artan maliyet nedeniyle çok az sayıda



kişi onları satın alabiliyordu. İyi purolar yüz tanesi için en az yedi rubleye mal olurdu ve bu nedenle çoğu tiryaki bu tutkusunu karşılayamıyordu (Bogdanov, 2007, s. 65).

Çehov bu yeni keşfini arkadaşı F. Şehtel ile de paylaşır: "...sevgili Franz düşünabiliyor musunuz, ben puro içiyorum" (10 Mart 1893). Çehov, puroya geçiş nedenini "daha keyif verici, daha temiz ve daha sağlıklı" diyerek açıklar. Kendisinin "EL Armado, Londres" ve Petersburg'dan getirilen "Ten-Kate" purolarını içtiği anlaşılmaktadır. Bunların Rusya'da Havana tütününden üretildiğini ve sert olduğunu, ancak buna alıştığını söyler. Bununla birlikte kendisini puro konusunda yine de amatör ve cahil, F. Şehtel'i ise uzman saymaktadır. Bu nedenle Çehov, ona iyi puroları Moskova'nın neresinde bulabileceğini sorar. Haliyle Çehov için fiyat da önemlidir. Çehov 6,5 rubleye kaliteli puro bulunmadığını ve kendisinin 100 tanesi için 10 rubleye kadar ödeme yapabileceğini ekler. Çehov için ayrıca kolay ulaşılabilirlik de önemlidir. "Ten-Kate" puroları Petersburg'dan teslimatta ödemeli şekilde gönderilmekteydi, ancak Çehov onları almak için postaneye gideceğine mahorkayı (Rus tütünü) içmeyi tercih edeceğini yazmaktadır (Çehov, 1977, s. 184). Franz Şehtel'e yazdığı bir başka mektupta ise (1 Mayıs 1893) altın varaklı puro içmenin sosyal statüyü arttırdığını ve onu içmenin ayrı bir ritüelinin olması gerektiğini belirtir. Çehov'a göre, altın varaklı puroyu "sadece ayakta ve şapkayı çıkararak içmek yeterli değildir. Bunun için "Tanrım, Çarı Korum" [Çarlık Rusya'sının Ulusal Marşı] müziğinin çalması ve etrafınızda jandarmaların dans etmesi şarttır" (Çehov, 1977, s. 207).

### **Tütün Mamullerinin Karşılaştırılması**

Anton Çehov mektuplarında tütün mamullerini birbirleriyle temel olarak kalite, fiyat ve sağlık için zararsızlık ölçütlerinde karşılaştırmaktadır. Çehov'un mektuplarında puro içmenin ve enfiye çekmenin sağlığa sigaradan daha az zararlı olduğuna dair bir algı bulunmaktadır. Bunu da mektuplarında defalarca ifade etmiştir. Bu bilgiler farklı mektuplarda başka konular içinde birer cümle veya ifade şeklinde yer alırlar. Bu mektuplardan, kardeşi İvan'dan (en geç 12 Mayıs 1892) kendisine fiyatı 2 Ruble olan Buras No: 30 markalı tütününden yarım pound getirmesini istediğini (Çehov, 1977, s. 62); Odessa tütününü beklerken daha kalitesiz taverna sigaralarıyla yetinmek zorunda kaldığını (Suvorin'e 13 Temmuz 1891) (Çehov, 1976a, s. 249); arkadaşı Lavrov'un evinde düzenlenen akşam yemeğinde kalın puro içtiklerini (Suvorin'e, 4 Mart 1893), (Çehov, 1977, s. 179-180); abisi Aleksandr'a (21 Ekim 1893) purosuz kaldığını yazdığını ve bir hafta boyunca "iğrenç" mahorka içtiğini öğrenmekteyiz (Çehov, 1977, s. 238).

Çehov, Rus tütününden imal edilen halk ürünü mahorkayı beğenmemekte, meyhanelerde satılan kalitesiz sigaralarını ancak başka bir seçeneği olmadığı için içmekte, purodan ise keyifle bahsetmektedir. Puro sevgisinin Çehov'da ayrı bir yeri vardı, bu başka mektuplardan da anlaşılmaktadır. Arkadaşı Aleksey Pleşeyev'in (31 Mart

1888) bir aylığına Melankolik Mandolina'ya (edebi çevrelerce A. Pleşeyev'in çalıştığı "Kuzey Habercisi" dergisine takılan isim) veda edip güneyde dinlenmesini isteyen Çehov, arkadaşının yanına alması gerektiği 3 nesneyi sayar: valiz, yol parası ve puro stoğu. Puro stoğu yapmasını Çehov, arkadaşının alıştığı kaliteli purolardan güneyde bulamayacağını bildiği için söyler (Çehov, 1975, s. 225). Moskova'da satılan en iyi puroyu bulmak için bu konuda uzman saydığı Franz Şhtel'le sürdürdüğü yazışmalarda Çehov, kendisinin tükettiği farklı marka puroların karşılaştırmasını yapar (26 Mart 1893). "Ten-Kate" purosunun son partisinin hafif çürük koktuğunu, ancak buna rağmen bunların yine de, tadında daha spesifik hoş bir şey olan Riga purolarından daha kaliteli olduğunu söyler. Puro seçiminin kendisi açısından ne kadar önemli olduğu Çehov'un, Franz'ın verdiği tavsiyelere olan minnettarlığını bildirmek için "100 Çinlinin aynı anda baş eğerek gösterdiği saygıyı düşünün" diye yazmasından açıkça anlaşılmaktadır.

### Hediye Nesnesi Olarak Tütün Mamulü

19- 20. yüzyıl başlarındaki Rusya'da tütün mamulleri, enfiye ve sigara kutuları hatırı sayılır bir seviyede hediye aracı olarak kullanılmıştır. Özellikle enfiye ve sigara kutuları çarın sunduğu hediyeler arasında da yer almaktaydı. Alınabilecek bütün nişanları almış generallere, çarın simasının işlendiği, değerli taşlarla süslü sigara kutuları hediye edilmekteydi. Ayrıca büyük başarılar gösteren sanat adamlarına da bu türden hediyeler sunulmaktaydı (Bogdanov, 2007, s. 88).

Çehov da hayatı boyunca hem tütün mamulleri hediye etmiş, hem de hediye edeceğine veya göndereceğine dair vaatlerde bulunmuştur. Keza kendisi bunları hediye olarak almıştır. Çehov'un Mariya Kiselyova'ya yazdığı bir mektuptan (21 Eylül 1886) 19. yüzyıl Rusya'sında bunun genel bir davranış olarak benimsendiği anlaşılmaktadır (Çehov, 1974b, s. 261). Zira bu mektuptan hastane çalışanlarına bayramdan bayrama sigara dağıtıldığı öğrenilmektedir. Sahalin gezisi sırasında ailesine gönderdiği mektupta (6 Haziran 1890), para almak için girdiği bankada iyi karşılandığını, banka çalışanları tarafından bir yazlığa davet edildiğini ve kendisine orada sigara ikram edildiğini söyler (Çehov, 1976a, s. 108). Bir hastasının da kendisine puro hediye etmesinden büyük bir memnuniyet duyduğu Suvorin'e yazdığı bir mektuptan (7 Ağustos 1893) öğrenilmektedir: "Birkaç gün önce bir hastam şükranla 5 Rublelik puro hediye etti..." (Çehov, 1977, s. 224). 29 Temmuz 1891 tarihli mektubunda Çehov, Suvorin'e, göndermiş olduğu tütünü aldığını söyleyip teşekkür eder (Çehov, 1976a, s. 254). Çehov'un (10 Ekim 1888) Suvorin'e yazdığı mektuptan sigara tabakasını ayrıcalıklı bir hediye unsuru olarak gördüğü ve bu hediyeyi kendisinin dergiciliğe kattığı ivmenin bir takdiri olarak algıladığı anlaşılmaktadır: O, "2. ve 3. sınıf gazetecilerin benim ya heykelimi dikmeleri ya da bana gümüş sigara tabakası hediye etmeleri gerekir; onlar için kalın dergilere ve erdemli insanların kalplerine yol açtım" der (Çehov, 1976, s. 23). Çehov tütünü sadece hediye olarak almayı değil, aynı

zamanda bunun kendisine bir jest olarak sunulmasını arzu etmiştir. Yayıncı olan arkadaşısı Suvorin'e (28 Ağustos 1891) gönderdiği eser için, başka biri ile ortak yazdığı gerekçesiyle, ödeme yapılmasını istememiştir. Ancak bunun basılması için 2 şart öne sürmüştür: yazarın ismi saklı kalacak ve kendisine sadece 1 pound (0,453 kilo) tütün gönderilecektir. Bu şartlardan birisi kabul edilmediği takdirde, eserin basılmasına izin vermeyeceğini özellikle vurgulamıştır (Çehov, 1976a, s. 265).

Çehov da dostlarına bu ürünleri hediye olarak vermekten büyük bir memnuniyet duymaktadır. A. Pleşeyev'e (17 Mart 1890), bindiği buharlı geminin Manila limanında durması halinde ona 99 (100 tanesi vergiye girmekte) tane yüksek kalite puro vereceğini söylemektedir (Çehov, 1976a, s. 41). Oyuncu olmak isteyen E. Şavrova'ya (20 Haziran 1892), hayaline ulaştığı takdirde onu alkışlayanın ilk kendisinin olacağını ve ona taç ile gümüş tabaka hediye edeceğine dair söz verir (Çehov, 1977, s. 83). Aynı şekilde Çehov hayatının son aylarında, dayısı Aleksandr Zaltsa'ya (18 Mart 1904), hangi tütünü sevdiğini sorar ve ona en tazelerini ve en iyisini göndereceğine dair söz verir (Çehov, 1983, s. 65).

### **Bir Düşman Olarak Tütün**

#### **Tütünden Kurtulma Çabası**

Çehov'un mektuplarından yazarın tütünden kurtulma sürecini tek başına yürüttüğü ve bu dönemin oldukça zor geçtiği anlaşılmaktadır. Aşağıdaki kronolojide görüleceği üzere, Çehov aşamalı bir tütün bırakma süreci yaşamıştır. Çehov'un ilk olarak sigarayı bıraktığı, sonra puro içmeye başladığı, ardından puro içmeyi azalttığı ve bunu bıraktığı, son olarak ise enfiye çekmeye başladığı öğrenilmektedir.

Çehov'un tütün mamullerini bırakma kronolojisi

- 30 Eylül 1886 Üç günahından ilki olan sigaradan kurtulma dileğinin doğması
- 12 Mayıs 1893 Tütün (puro) kullanımına son vermesi
- 28 Temmuz 1893 Tütün kullanımına son verdiğini söylemesi, ancak günde 1-2 tane puro içmesi
- 7 Ağustos 1893 Yurtdışından kendisine puro getirilmesini istemesi
- 13 Ağustos 1893 Hiç içmediğini söylemesi, ancak odasının hala sigara kokması
- 24 Ağustos 1893 Purunun zararının az olduğunu düşünmesi, günde 2-3 tane den fazla içmemesi
- 11 Kasım 1893 Günde 1 puro içmesi

- 10 Ocak 1894 Günde 1 puro içmesi
- 16 Şubat 1894 Tütün kullanımına son vermesi, hiç ilgisinin kalmaması
- 6 Mart 1894 Tütün kullanmadığını söylemesi
- 27 Mart 1894 Tütün kullanmadığını söylemesi
- 4 Eylül 1894 Sigara/puro içmemesi, enfiye çekmeyi öğrenmesi
- 8 Kasım 1894 Sigara/puro içmemesi
- 30 Aralık 1894 Puro hediyesine ihtiyaç duymadığını söylemesi
- 11 Ocak 1895 Sigara/puro içmemesi. Gönderilen puroları tuvalete atması
- 5 Temmuz 1896 Sigara/puro içmemesi
- 19 Ekim 1896 Sigara içmeyenler için ayrılan vagona seyahat etmesi

Çehov'un sigarayı bırakma isteği ilk olarak yayıncı N. Leykin'e 30 Eylül 1886 tarihinde yazdığı mektupta dile getirilmiştir. Çehov mektubunda Leykin'e parasızlıktan çok sıkıntı yaşadığını, sağlığının daha iyi olduğunu, ancak alışkanlıklarından vazgeçmesi gerektiğini ve bunun da çok zor olacağını ifade etmiştir. Yazar, Leykin'e kendisine huzur vermeyen üç günahından bahsetmiştir. Günahlarını sayan Çehov, bunların ilk sırasına sigara içmesini, ikinci sıraya ara sıra alkol almasını, üçüncü sıraya ise yabancı dil bilmemesini koymuştur. Büyük bir heyecanla Çehov, sağlığı için, birinci günahı olan sigara ve ikinci günahı olan alkolü hayatından defetmesi gerektiğini belirtir (Çehov, 1974b, s. 265). Çehov tütün kullanımına son verme kararlığını ise bu mektuptan yaklaşık 7 yıl sonra Suvorin'e (28 Temmuz 1893) yazdığı mektupta ortaya koymuştur. Zira tütünü bıraktığını, ilkbahar boyunca hiç içmediğini, sadece yaz aylarında 1-2 puro içtiğini ve içmemenin çok güzel bir duygu olduğunu düşündüğünü söyler (Çehov, 1977, s. 216-217). Çehov'un sigarayı bırakmasürecinde sigaranın yerini daha kaliteli ve daha az zararlı olduğuna inandığı puro ile doldurduğu görülmektedir. Bu düşüncüyü arkadaşı Suvorin'le (24 Ağustos 1893) de paylaşır. Suvorin'in sigarayı bırakmasına çok sevindiğini, onun yerine kullanacağı puronun daha sağlıklı olduğunu söyler. Çehov, günde 2 veya 3 taneden fazla puro içmediğini, en önemlisi ise içine çekmediğini, içine çekmeden de puronun kendisini yeterince – "tikinti uyandıracak kadar" tatmin ettiğini söyler (Çehov, 1977, s. 229). 1894 senesinin başlarında Çehov'un sağlığı iyice bozulur: öksürüğü artar ve bu durum özellikle şafak saatlerinde kendisini çok rahatsız eder. Ama Çehov, hala ciddi bir hastalığının olmadığına inanır. Bu dönemde Suvorin'e (16 Şubat 1894), tütün kullanmayı tamamen bıraktığını, bunu bırakmak için hiçbir çaba göstermediğini ve tütüne karşı hiçbir ilgisinin kalmadığını ifade eder (Çehov, 1977, s. 272).

Hayatını Kırım'ın Yalta şehrinde devam ettiren Çehov, oradan yeğeni G. M. Çehov'a (6 Mart 1894) (Çehov, 1977, s. 275) ve Suvorin'e (27 Mart 1894) (Çehov, 1977, s. 283) artık hiç sigara veya puro içmediğini yazar. Aynı şeyi 2 sene sonra arkadaşları A. Kiselyov'a yazdığı mektupta (5 Temmuz 1896) da tekrarlamıştır (Çehov, 1978, s. 162). Keza Suvorin'e öksürüğünün devam ettiğini ifade etmekle birlikte, kendisini iyi hissettiğini, sigarayı tamamen bıraktıktan sonra kasvetli ve endişeli ruh halinden kurtulduğunu belirtir. Bu yıllar Çehov'un edebiyatta kendine özgü güçlü bir üslubunu oluşturduğu, edebiyat tarihinde kendi yerini aldığı ve eserlerinde uzun yıllardır hissedilen L. Tolstoy tesirinden kurtulduğu bir dönemdir (Nemirovski, 1950, s. 105). Çehov bu kurtuluşu, "Belki de sigara içmediğim için, Tolstoy ahlakı beni artık etkilemiyor" diyerek edebiyat adına gerçekleşmiş bu olumlu gelişmeyi, belki de şakayla, puroyu bırakmasına bağlamıştır (Çehov, 1977, s. 283).

Çehov kendisini bu alışkanlıktan kurtarmakla birlikte, yine de tütün mamullerinden tamamen vazgeçememiş ve puro içmenin yerini enfiye çekme ile doldurmuştur. Bu durum V. Goltsev'e yazdığı bir mektuptan (4 Eylül 1894) öğrenilmektedir (Çehov, 1977, s. 312). Rusya'da 18. yüzyılda yabancılar pipo içerken Ruslar, çoğunlukla enfiye çekerlerdi. Halkın büyük kısmı ise tütünü yanaklarına sıkıştırırdı. Tütün çiğneme yaygın değildi, fakat enfiye çekme, özellikle yaşlı kesim arasında oldukça yaygındı. Çoğunluk tarafından kabul gören bir fikre göre enfiye çekmenin sağlığa faydaları da vardı. Buna karşın büyük bir ihtimalle, bu alışkanlığın yaygınlık kazanması kamu yerlerinde tütün içme yasağından kaynaklanmaktaydı (Bogdanov, 2007, s. 81). 1810 yılına kadar enfiye çekme, tütün içilmesinden daha yaygındı (Bogdanov, 2007, s. 52).

Çehov arkadaşları Suvorin'e yazdığı mektupta sigara ve puroyu bırakma konusunda büyük bir irade göstermek zorunda kalmadığını belirtmekle birlikte, puroyu bırakma süreci yine de oldukça uzun ve sancılı olmuştur. Zira bu sürede purodan tamamen kurtulamamış ve bir süre daha bunun etkisi altında kalmaya devam etmiştir. Zaten mektuplarından da anlaşıldığı üzere, bu süre zarfında kendisine sürekli puro gönderilmiştir. Hatta Çehov'un kendisine puro gönderdiğini söyleyen abisine puroların ulaşmaması yüzünden kızgın olduğu, ona yazdığı 30 Aralık 1894 tarihli mektuptan öğrenilmektedir: "...senden gelecek olan hediyeye ihtiyacım yok" (Çehov, 1977, s. 350). Nitekim puroların eline geç geçecek olması nedeniyle, Çehov (11 Ağustos 1895) puroların eline ulaştığı an onları tuvalete atacağını söyler. Çehov, gerçekten de büyük bir gecikmeyle kendisine ulaştırılan puroları tuvalete atmış, buna gerekçe olarak da artık hiç puro içmediğini göstermiştir (Çehov, 1978, s. 69). 1890'ların sonlarına doğru Çehov, muhtemelen, artık sigara içmeyenler için ayrılmış vagonlarda seyahat etmeye çalışmaktadır. Bunu, 13 numaralı trenin baş kondüktörüne 19 Ekim 1896'da yazdığı mektup kanıtlamaktadır. Çehov, kondüktöre, 3. sınıfın arka, sigara içilmeyen vagonunun rafında eşyalarını unuttuğunu söyleyerek onların kendisine Lopasnya'ya gönderilmesini ister (Çehov, 1978, s. 197). 1895 yılından itibaren Çehov'un herhangi

bir tütün mamulünü kullanmasıyla veya onlarla ilgilenmesiyle bağlantılı bir kayıt bulunmamaktadır.

### **Pasif İçicilik**

Çehov, mektuplarında tütün kullanımının hem etraftaki kişilere zarar verdiğinden hem de tütün dumanının insanları rahatsız edici bir özelliğe sahip olduğundan söz eder. Suvorin'e yazdığı mektuplardan birinde (30 Mayıs 1888) ortak arkadaşları A. Pleşeyev'den söz açar. Kendisinin misafiri olan Pleşeyev'in, herkesçe yarı tanrıymış gibi karşılandığını, kendisine çiçek demetleri verildiğini, her yere davet edildiğini söyler. Pleşeyev ise, etrafında pervane gibi dönen genç kızların yanında, acımasızca sigaralarını tütürmüş ve hayranlarının başlarının ağrmasına sebep olmuştur (Çehov, 1975, s. 279-280).

Çehov'un kendisi de zaman zaman özellikle kötü kokan sigaraların ve puroların dumanlarından dolayı büyük bir rahatsızlık duymuştur. Bu durumlardan birisi, İ. Ostrovski kendisini ziyaret ettiği sırada gerçekleşmiştir. Genç adamın içtiği kötü sigaranın kokusu (Suvorin'e, 23 Ekim 1889) Çehov'un evindeki bütün mobilyaya sinmiş ve havayı kirletmiştir (Çehov, 1976, s. 270). Bu durum, birkaç ay sonra yazılmış mektuba da konu olmuştur. Suvorin'e gönderilmiş olan bu mektupta (20 Şubat 1890) Çehov, Ostrovski'yi sevdiğini, ancak "lanet" sigaralarının tiksindirici dumanı yüzünden onun her ziyaretinin kendisini dehşete düşürdüğünü yazmıştır (Çehov, 1976a, s. 23). Nitekim Çehov, bazen birlikte çalıştığı kadın hekim Natalya Lintvaryova'ya (25 Ekim 1891), çalışma odasının sigara içme ve muhabbet odasına çevrileceğine dair bir kaygı taşıdığını belirtmesinden de anlaşılacağı üzere, kendisini bazen evine kapatmış ve ziyaretçi kabul etmemiştir (Çehov, 1976a, s. 289). Mektuplardan birinde de Suvorin'e (22 Kasım 1892), son yolculuğu sırasında üçüncü sınıf bir trenin yataklı vagonunda geçirdiği geceden yakınmıştır. Vagon komşusunun içtiği iğrenç purodan çok rahatsız olduğunu ve parası varken neden cimrilik yapıp bu trenle gittiğini kendisinin de anlamadığını belirtir (Çehov, 1977, s. 131). Bunun yanında uzun zamandır kendisine hal hatır etmeyen arkadaşı Kiselyov'a kızgın olduğunu mizahi bir bedduayla ima eder (31 Ocak 1893). Bu bedduasında arkadaşının rahatsız olmasını sağlayacak pis kokulu enfiye çeken bir sekretere sahip olmasını diler: "Bütün samimiyetimle size, müdür olduğunuzda saygısız astlarınızın olmasını, sekreterinizin iğrenç kokan enfiye çekmesini ve rapor sırasında soğan kokusu geçirmesini, yaşlı memurelerinizin de size aşk mektupları yazmalarını diliyorum." (Çehov, 1977, s. 160).

Dumanın verdiği rahatsızlık Çehov'un, eşiyle arasında geçen yazışmalarda da yer almıştır. Eşi Olga Knipper'e yazdığı mektuplardan birinde (21 Kasım 1901) kendisini ziyarete gelen yazar Lazarevski'nin bir türlü gitmediğini söyler ve bütün salonu sigara dumanına boğduğuna dair serzenişte bulunur (Çehov, 1981, s. 120). Yolculukları sırasındaki hassasiyetini de bilen eşi (11 (24) Aralık 1900), Çehov'a yazdığı

bir mektupta, ona, yolculuğunun nasıl geçtiğini, diğer yolcuların kendisini içtikleri purolarla rahatsız edip etmediklerini sorar (Çehov, 1980, s. 433).

Sanat camiasındaki arkadaşları hayatının son yıllarında Çehov'u, ona acı veren tütün dumanından olabildiğince korumaya çalışmışlardır. Tabii ki, neredeyse herkesin sigara içtiği ortamda bunu gerçekleştirmek oldukça zordu. Zira Çehov'un "Oskolki" dergisinin editörü ve yazarı Viktor Bilibin'e daha 1886 yılında yazdığı mektupta üzüntüyle akvaryumundaki bütün balıkların suya atılmış sigara yüzünden öldüğünü yazması kapalı ortamlarda duyarsızca tüketilen sigaraların çokluğuna işaret etmektedir (Çehov, 1974b, s. 183). Bu durum sonraki yıllarda da hiç değişmemiştir. Tiyatro oyuncusu V. İ. Kaçalov, hatıralarında Çehov'un son piyesi olan "Vişne Bahçesi"nin gösterisi sırasında fenalaştığı anları aktarmıştır. Kaçalov, Çehov'un sahnede çok hasta ve zavallı görüldüğünden, izleyici ve oyuncuların ona acıyarak oturmasını istemelerinden söz eder. Çok geçmeden arkadaşları Gorki ile Miroljubov'un Çehov'u sahne arkasındaki odasına getirdiklerini, kanepeye yatırdıklarını anlatır. M. Gorki, Kaçalov'un, Çehov'un yanında sigara içmeyeceğine inanırken, sigara tiryakisi olan Leonid Andreyev'i ve Vişnevski'yi ise nefislerine hakim olamayacaklarını söyleyerek odadan gönderir. Kaçalov, Gorki'nin kendisinin de sigarasını koridorda bitirip dumanı ellerini sallayarak dağıttıktan sonra Çehov'un yanına döndüğünü yazar (Gitoviç, 1986, s. 423-424).

### **Tütünü Braktırmaya Yönelik Ögütler**

Çehov arkadaşlarını sigara içme alışkanlığından vazgeçirmeye yönelik teşebbüslerde bulunmuştur. V. İ. Kaçalov, Anton Çehov'un kendisinin sağlık sorunlarıyla yakından ilgilendiğini yazar. Kendisine oldukça sık ve ısrarla balık yağı içmesini ve sigarayı bırakmasını söylemiş. Kaçalov balık yağını bir türlü sevmemiş, fakat Çehov'u sevindirmek için sigarayı kesinlikle bırakacağına dair söz vermiştir. Bunu duyan Çehov haberdan mutluluk duymuş, fakat odadan çıkmak üzereyken şaşkınlıkla geri dönüp üzüntüsünü dile getirmiştir. Zira "Sigarayı bırakacağımız kötü oldu, ben de size tam güzel bir pipo hediye edecektim" demiştir (Gitoviç, 1986, s. 422). Çehov'un arkadaşlarından ve tanıdıklarından sigara içmemelerini istemesine dair örneklerden biri, aralarında romantik duyguların yaşandığı L. A. Avilova'ydı. Avilova'nın hatıralarında akşam yemeğine gelen Çehov, genç kadının elindeki sigara olduğunu zannederek sigara içip içmediğini sorar. Sigara olmadığını duyunca "Siz içmemelisiniz" diyerek onu uyarır (Gitoviç vd., 1960, s. 157). Çehov'un hayatında önemli yere sahip kadınlardan diğer birisi, Lika Mizinova'ydı. Lika'nın tekrar sigaraya başladığı haberini alan Çehov, bunu "aşağılıkça bir hareket" olarak tanımlar ve "karakterinizden tiksiniyorum" (28 Haziran 1892) der (Çehov, 1977, s. 87). Bu ağır ifadelerin yer aldığı mektuptan neredeyse 20 gün sonra (16 Temmuz 1892), Çehov bu kez daha şakacı bir üslup kullanarak Lika'yı sigaradan kurtarmaya çalışır: "... tanıdığım çirkin, fakat sempatik genç hanım sigarayı bırakmıştı. Ama



kulağıma gelen dedikodulara göre tekrar başlamış, ne inatçı bir şeytan!” (Çehov, 1977, s. 95). Lika’ya yazdığı başka bir mektupta da (28 Aralık 1892), Çehov alaycı bir tavırla genç kadını yalan söylemekle suçlar: “...bana sigara içmeyi ve alkolü bıraktığınızı yazmıştınız, fakat hem sigara içmeye devam ediyormuşsunuz hem de alkol alıyormuşsunuz”. Çehov’un bu durumdan hoşnut olmadığı açıktır, fakat elinde, yalvarma veya talep etme dışında yapabileceği bir şey olmadığı kendisi de farkındadır ki, durumu şakaya dönüştürür: “Lika beni kandırıyor. Bu iyi. Neden iyi? Çünkü ben arkadaşlarımla akşam yemeği yerken “bir sarışın beni aldatıyor” diyebileceğim” (Çehov, 1977, s. 147). Sigaradan vazgeçirmeye çalıştığı kişilerden birisi de, arkadaşı Suvorin’dir. Ona yazdığı mektupta (28 Temmuz 1893) günde 1 veya 2 puro içtiğini, ancak önceki aylarda - ilkbaharda ağzına hiç sürmediğini ve içmemenin çok güzel bir şey olduğunu anlادığını söyler. Ve arkadaşına da tütünü bırakması tavsiyesinde bulunur (Çehov, 1977, s. 216-217). Aynı sene (24 Şubat 1893) Suvorin’e yazdığı bir başka mektupta ortak tanıdıkları Aleksey Alekseyeviç için yaptığı dua ve dilek yer almaktadır: “Tanrı onu korusun. Sadece sigara içmeyi öğrenmesin yeter” (Çehov, 1977, s. 174).

Çehov, sigara içmeyi hayatın bir gerçeği olarak görmeye birlikte, bazı edebi eserlerinde tütün kullanımını doğrudan eleştiren ifadeler kullanmıştır. Bu tür eserlerinde birisi Çehov’un, 1886 yılında yazdığı, beğenmediği için üzerinden 16 sene geçtikten sonra 1902 senesinde tekrar düzeltmeler yaparak külliyatında yer almasına izin verdiği “Tütünün Zararları” adlı tek sahne- monologdan oluşan piyesidir. Diğer ikisi ise 1882 yılında yayımlanan “Geç Kalmış Çiçekler” ve 1887 yılına ait “Evde” isimli hikayeleridir. “Tütünün Zararları”nda asıl vurgu, müzik okulu ve kız pansiyonu işleten eşinden delicesine korkan koca İvan İvanoviç Nyuhin karakterine yapılmıştır. Eserin neredeyse tamamını, Nyuhin’in, kocasına son derece kötü davranan eşinden şikayeti oluşturmaktadır. Zaten sahneye çıkıp tütünün zararlarını konuşmasını da kendisine eşi emretmiştir. Bu komik konuşma başka yönlere kaymış olsa da ilk ve son cümlelerden birkaçı tütünle alakalıdır. Konuşma, “Ben kendim de sigara içiyorum, fakat eşim bugün tütünün zararını konuşmamı istedi...” sözleriyle başlar. Tütünün zararını ise Nyuhin, kendi algısını ve bu konudaki bilgisini/bilgisizliğini sergileyen cümleyle dile getirir: “Örneğin, eğer sineği tütün tabakasının içine koyarsak, muhtemelen, sınırları bozulup geberir” (Çehov, 1978a, s. 191-192).

Hikayelerinden “Geç Kalmış Çiçekler”de tütünle ilgili bölüm, tek bir soru ve cevaptan oluşacak kadar küçük, fakat aynı anda Rus toplumunda tütünün zararlarının konuşulduğunu göstermesi açısından önemlidir. Hastasının, sigara içmenin söylendiği gibi zararlı olup olmadığı sorusuna hekim Toporkov, tütüne has alkaloid olan nikotin vücuda olan etkisini en güçlü zehirle karşılaştırır. Toporkov, tek bir sigarayla

vücuda giren zehrin cüzi olduğunu, fakat sigara içiminin de süreklilik teşkil ettiğini vurgular. (Çehov, 1974a, s. 405).

“Evde” hikayesi ise ev öğretmeninin, baba Bıkovski’ye, 7 yaşındaki oğlu Seryoja’yı 2 kez babasının odasından atırdığı sigaralarla yakaladığını söylemesiyle başlar. Öğretmen, çocuğun sigara içmesini “zararlı ve kötü alışkanlık” olarak betimler. Çocuğun annesi öldüğünden sorunu çözmek babanın vazifesidir. Büyüklerin dünyasında savcı olan baba Bıkovski, küçük oğluna sigaradan vazgeçmeyi nasıl öğütleyeceğini bilemez. Çocukla konuşmaya hazırlanırken kendi çocukluğunu hatırlar. Onun çocukluğunda öğrencilerin sigara içmesi, öğretmen ve ebeveynlerde anlaşılmayan bir dehşet uyandırmakta ve buna çok sert tepki verilmekteydi. Çocuklar kamçılanır, okuldan atılır ve böylece hayatları mahvolurdu. Halbuki ne öğretmenlerden ne de babalardan hiçbiri içmenin verdiği zararın ne olduğunu bilmezdi. Hatta Bıkovski’nin okul müdürü olan çok bilgili ve iyi kalpli ihtiyar, elinde sigara olan bir öğrenci gördü mü hemen toplantı düzenleyip suçluyu okuldan attırırdı (Çehov, 1976b, s. 98). Oğlunu yıpratmadan ve ona travma yaşatmadan tütünden uzak tutmayı amaçlayan savcının konuşması, dikkati etraftaki eşyalara kayan 7 yaşındaki oğlu tarafından sürekli bölünerek komiklik derecesine varır ve gereken etkiyi yapmaz. Baba, tütünün sağlığa, özellikle de göğüsleri zayıf olan çocukların sağlığına zarar verdiğini ve tütün dumanının verem yaptığını da söyler. Ayrıca dayısı İgnati’nin veremden öldüğünü hatırlatır. Çocuğun aklının ölen annesine kaydığını fark eden baba, sonunda çareyi masalda bulur. Aceleyle hemen kurguladığı bu masalda, baba, güzel bir krallıkta yaşlı bir kralın yaşadığını, bu kralın da tek bir oğlunun olduğunu söyler. Seryoja gibi küçüktür bu çocuk. İyi bir çocuk olan prensin tek bir kötü alışkanlığı vardır. O da sigara içmektir. İçtiği sigaralardan dolayı prens 20 yaşındayken vereme tutulup ölmüştür. Bundan dolayı sarayı savunacak prens kalmamıştır. Düşmanlar gelip yaşlı kralı öldürmüşler ve sarayı yerle bir etmişlerdir. Bu masal küçük Seryoja’yı çok etkilemiş ve çocuk babasına bir daha asla sigara içmeyeceğini söylemiştir (Çehov, 1976b, s. 99-105). Görüldüğü üzere, baba çocuğundan sigara içmeme sözünü ancak onu ölümlle korkutarak ve yaşlı kral ile saraya üzüntü duymasını sağlayarak alabilmiştir.

1890’lı yılların sonlarına doğru Çehov’un hastalığı artık tüm sanat camiası tarafından bilinmekteydi. Çehov’la 1901 senesinde tanışmış olan yazar A. Kuprin, Çehov’un odasının duvarında asılı olan “Sigara içmemeniz rica olunur” yazılı bir posterden bahseder (Gitoviç ve Fyodorov, 1960, s. 382). 1903 yılında Çehov’un Yalta’daki evini Maksim Gorki ile birlikte yazar V. V. Veresayev da ziyaret eder. Onun da dikkatini duvardaki “Sigara içmemeniz rica olunur” posterini çeker. Veresayev Çehov’u utangaç birisi olarak tanımlar. Veresayev, bir ziyaretçinin sigara yakması durumunda bu nazik insanın, “Lütfen, sigara içmeyiniz, bana çok zarar veriyor” diyemeyeceğini düşünmektedir (Gitoviç ve Fyodorov, 1960, s. 467-468). A. Kuprin’in

hatıralarına göre, bazı ziyaretçiler Çehov'un zamanına ve sinirlerine hiç acımamışlardır. Kendisinin şahit olduğu olaylardan birisi, bir mimarın, çocuğunun yaşadığı bir olayı Çehov'un yazıya dökmesini istemesiyle bağlantılıydı. Mimarın, duvardaki yazıyı umursamadan ve izin istemeden korkunç bir koku yayan Riga purosunu yaktığını, uzun süre gitmediğini ve bunun Çehov'u epeyce rahatsız ettiğini anlatır (Gitoviç ve Fyodorov, 1960, s. 386).

### **Tütünle İlişkili Hastalık ve Semptomlar**

Çehov tütün kullanımı konusundaki kıvrak zekasını mesleki deneyimiyle birleştirmiştir. Buna göre bir yaz günü misafirleriyle birlikte Psyol nehrine yüzmeye giden Çehov kardeşleri, Harkov Üniversitesinin genç profesörlerinden Timofeyev'in topuklarından birinin koyu sarı renginde olduğunu görürler ve şaşırırlar. Profesörün topuğuna iyot mu sürdüğü yoksa bu şekilde mi doğduğu Çehov'un kardeşi Mihail'in aklını kurcalar. Fakat bunu fark eden abisi Anton, ciddi bir şekilde profesöre, "Vladimir Fyodoroviç, sigara içerken topuğunuzu sigaradan ne kadar uzakta tutuyorsunuz?" diye sorarak herkesi gülmekten kırıp geçirir (Çehov, 1964, s. 186).

Çehov'un mektuplarında tütün kullanımı ve hastalık arasındaki ilişki hekim olması nedeniyle önemli yer tutmaktadır. Tütün kullanımı ve hastalık ilişkisi temel olarak hastalığın ilerleyişinin durması, belirtilerin giderilmesi, iyileşme süresinin kısalması bağlamında yer almaktadır. Mektuplarda tütün kullanımı, bronşit, kronik farenjit gibi hastalıklarla ve öksürük, göğüs ağrısı, baş ağrısı, hemoptizi (kan tükürme) gibi belirtilerle ilişkilendirilmektedir. 1888 senesinin başında tedavi için yurt dışına giden bes-tekar arkadaşı D. Grigoroviç'e, (5 Şubat 1888) öksürüğünün kesilmesi için daha hafif tütün içmesini tavsiye eder ve kaliteli filtre kullanması gerektiğini söyler. Zira ona göre çoğu zaman filtrede tütünde olduğundan daha çok zehir bulunmaktadır (Çehov, 1975, s. 191). İyileştikten sonra Rusya'ya dönen D. Grigoroviç'e yazdığı mektupta (9 Ekim 1888) bronşitin aslında tehlikeli olmadığını, ancak hastayı yordüğünü, sinirli bir ruh haline soktuğunu ve uyumaya engel olduğunu belirterek rahatlatmaya çalışır. Ayrıca diğer birkaç tavsiye ile birlikte ona sigarayı azaltmasını ve sigara içme odalarından uzak durmasını öğütler.

Abisi Aleksandr'ın kronik farenjit hastası olan eşi için Çehov'un bulunduğu öneriler arasında tedavi sürecinde sigara içmeme (3 Ekim 1897) önerisi de bulunmaktadır: "...genel bir tedavi uygulanmalı; sigara içmemeli, tozlu havayı teneffüs etmemeli, çok sıcak şeyler yiyip içmemeli ve mümkün olduğunca az konuşmalıdır" (Çehov, 1979, s. 64). Lika Mizinova'ya (20 Haziran 1891) da yazdığı mektupta Çehov, hastalığının (önceki mektuplarından anlaşıldığı üzere muhtemelen kronik farenjit) tedavisi için mutlaka sigarayı bırakması, bir çimdik kadar bile tütün kullanmaması gerektiğini ısrarlı bir şekilde söylemiştir (Çehov, 1976a, s. 242).

Çehov'un mektuplarında tütün kullanımının, öksürüğü olumsuz etkilediği ve öksürüğün azalması için sigara kullanımının azaltılması, hatta tamamen bırakılması gerektiğine ilişkin söylemlere de rastlanılmaktadır. Lika Mizinova'ya (11 Ocak 1891) öksürüğünden kurtulması için "öksürmeniz hiç iyi değil, Obersalzbrunnen ve Pulvis Doveri içiniz, ayrıca sigarayı bırakın..." şeklinde tavsiyede bulunur (Çehov, 1976a, s. 158).

Suvorin'e (18 Kasım 1891), kendisinin öksürükten kurtulma deneyimini aktaran Çehov, rutin tedavisine ek olarak Obersalzbrunnen içtiğini, sıcak bir şey yemediğini, az konuştuğunu, sigarayı azalttığını, buna rağmen yine de çok sigara içtiğini düşünerek kendisine kızdığını belirtir (Çehov, 1976a, s. 297). Suvorin'e kendisiyle ilgili bilgi verirken de (11 Kasım 1893 tarihli mektup) Çehov, sağlığının durumunu tütün kullanımı ile ilişkilendirir: "Öksürüğüm öncekinden daha şiddetli, fakat verme daha çok yol var" diyen Çehov, tütün kullanımını, "günde bir puroya indirdim" der (Çehov, 1977, s. 243). Abisi Aleksandr'a yazdığı mektupta (28 Kasım 1898) kendisini iyi hissettiğini, hemoptizisinin olduğunu, ama buna alıştığını ve kendisini rahatsız etmediğini söylemektedir. Çehov ayrıca kalbinin oldukça sağlıklı olduğunu, bu durumun tütün ve alkolden uzak durmasından kaynaklandığını, sonuncuyu (alkolü) ahlaksız ve boş insanlara bıraktığını söyler (Çehov, 1979, s. 343).

Çehov'un mektuplarında tütün kullanımı ile ilişkilendirilen başka bir belirti de baş ağrısıdır. Çehov, Suvorine'e yazdığı mektupta (27 Mart 1894) onun baş ağrılarının olup olmadığını sorar, sigarayı bıraktıktan sonra ise kendi baş ağrısının azaldığını belirtir (Çehov, 1977, s. 284). Çehov, baş ağrısı ile sigara arasındaki ilişkiyi sigaranın zehir özelliği ile ilişkilendirmekte, başın şakak bölgesindeki ağrıyla ilgili olarak ilk önce zehirlenme ihtimalini ortadan kaldırmak adına tütün, alkol ve balık tüketmeme (M. Çehov'a, 19 Eylül 1898) önerisinde bulunur (Çehov, 1979, s. 270).

### Sonuç

Tütün mamullerinin kullanım nedenleri toplumlara göre farklı özellikler arz etmektedir. Rus toplumunda başlangıçta bu ürünlere sanat ve edebiyat camiası büyük bir rağbet göstermiştir. Bu durum bu ürünlerin bir konsantrasyon sağlama ve zihinsel yorgunluğu gideren bir unsur olarak görüldükleri şeklinde yorumlanabilir. Ancak Anton Çehov örneğinde olduğu üzere, kullanıcıların bu alışkanlığa muhtemelen kalabalık aile bireylerinin ve etraftaki kullanıcıların tutumuna bağlı olarak oldukça erken yaşlarda başlamaları bunun daha çok bir özentiden ve bilinçsizlikten kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Başlangıçta kolay terk edilebilir ve basit bir alışkanlık olarak görünmekle birlikte, çok geçmeden bu ürünleri kullanan kimseler bu maddelere bağımlı hale gelmişler ve sağlıklarına büyük zararlar vermişlerdir. Edebiyatçı kimliği yanında iyi bir hekim olmasıyla bilinen Çehov da bu alışkanlıkların

vücuduna verdiği zararlara bizzat şahit olmuş ve bu alışkanlıktan kurtulmak için büyük bir uğraş vermiştir. En nihayetinde de bu çabasında başarılı olmuştur. Fakat bu başarıya rağmen, daha gençken sağlığını ihmal ederek tüberkülozun ilerlemesine engel olmaması nedeniyle ve muhtemelen, edindiği alışkanlıkların da etkisiyle erken bir yaşta hayata veda etmiştir.

**Etik Komite Onayı:** Uygulanabilir değil.

**Hasta Onamı:** Uygulanabilir değil.

**Hakem Değerlendirmesi:** Dış bağımsız.

**Yazar Katkıları:** Fikir – T.O., M.Ç.; Tasarım - T.O., M.Ç.; Denetleme - T.O., M.Ç.; Kaynaklar - T.O., M.Ç.; Malzemeler - T.O., M.Ç.; Veri Toplanması ve/veya İşlemesi - T.O., M.Ç.; Analiz ve/veya Yorum - T.O., M.Ç.; Literatür Taraması - T.O., M.Ç.; Yazıyı Yazan - T.O., M.Ç.; Eleştirel İnceleme - T.O., M.Ç.; Diğer - T.O., M.Ç.

**Çıkar Çatışması:** Yazarlar çıkar çatışması bildirmemişlerdir.

**Finansal Destek:** Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadıklarını beyan etmişlerdir.

**Ethics Committee Approval:** N/A.

**Informed Consent:** N/A.

**Peer-review:** Externally peer-reviewed.

**Author Contributions:** Concept – T.O., M.Ç.; Design - T.O., M.Ç.; Supervision - T.O., M.Ç.; Resources - T.O., M.Ç.; Materials - T.O., M.Ç.; Data Collection and/or Processing - T.O., M.Ç.; Analysis and/or Interpretation - T.O., M.Ç.; Literature Search - T.O., M.Ç.; Writing Manuscript - T.O., M.Ç.; Critical Review - T.O., M.Ç.; Other - T.O., M.Ç.

**Conflict of Interest:** The authors have no conflicts of interest to declare.

**Financial Disclosure:** The authors declared that this study has received no financial support.

## Kaynakça

- Andreyeva, T. ve Krasovskiy, K. (2004). *Tabak i zdorovye* [Tobacco and Health]. Kiev: Poligrafcentr TAT.
- Bogdanov, İ. (2007). *Dım oteçestva, ili Kratkaya istoriya tabakokurenıya* [The Smoke of the Fatherland, or a Brief History of Smoking]. Moskva: Novoye literaturnoe obozreniye.
- Bogdanov, K. (2001). *Povsednevnost i mifologiya: İssledovaniya po semiotike folklorınoy deystvitelnosti* [Everyday Life and Mythology: Studies on the Semiotics of Folklore Reality]. Sankt-Peterburg: İskusstvo-SPB.

- Çehov, A. P. (1974a). *T. 1. Rasskazi. Povesti. Yumoreski, 1880-1882* [Vol. 1. Stories. Novels. Humoresques, 1880-1882]. Moskva: Nauka. Çehov, A. P. Polnoye sobraniye soçineniy i pisem: V 30 t. Soçineniya: V 18 t. 1974-1982. Moskva: Nauka.
- Çehov, A. P. (1974b). *T. 1. Pisma, 1875-1886* [Vol. 1. Letters, 1875-1886]. Teksti podgot. i primeç. sost. L. M. Fridkes, E. A. Polotskaya, Ye. N. Konşina. Red. pervogo toma N. İ. Gitoviç, E. A. Polotskaya. Çehov, A. P. Polnoye sobranie soçineniy i pisem: V 30 t. Pisma: V 12 t. 1974-1983. Moskva: Nauka.
- Çehov, A. P. (1975). *T. 2. Pisma, 1887 - sentyabr 1888* [Vol. 2. Letters, 1887 - September 1888]. Teksti podgot. i primeç. sost. N. İ. Gitoviç, A. M. Malahova, N. A. Roskina. Red. vtorogo toma L. D. Opulskaya. Moskva: Nauka.
- Çehov, A. P. (1976). *T. 3. Pisma, Oktyabr 1888 - dekabr 1889* [Vol. 3. Letters, October 1888 - December 1889]. Teksti podgot. i primeç. sost. İ. Ye. Gitoviç, N. İ. Gitoviç. Red. tretyego toma Z. S. Paperniy. Moskva: Nauka.
- Çehov, A. P. (1976a). *T. 4. Pisma, yanvar 1890 - fevral 1892* [Vol. 4. Letters, January 1890 - February 1892]. Teksti podgot. i primeç. sost. Ye. N. Konşina, İ. Ye. Gitoviç, L. D. Opulskaya, N. A. Roskina. Red. çetvertogo toma M. L. Semanova. Moskva: Nauka.
- Çehov, A. P. (1976b). *T. 6. Rasskazi, 1887* [Vol. 6. Stories, 1887]. Teksti podgot. i primeç. sost. A. S. Melkova, V. M. Rodionova, Ye. M. Saharova. Red. toma A. İ. Revyakin. Moskva: Nauka.
- Çehov, A. P. (1977). *T. 5. Pisma, Mart 1892- 1894* [Vol. 5. Letters, March 1892 - 1894]. Teksti podgot. i prim. sost. L. M. Dolotova, A. M. Malahova, N. A. Roskina. Red. pyatogo toma A. İ. Revyakin. Moskva: Nauka.
- Çehov, A. P. (1978). *T. 6. Pisma, Yanvar 1895 - May 1897* [Vol. 6. Letters, January 1895 - May 1897]. Teksti podgot. i primeç. sost. N. İ. Gitoviç. Red. şestogo toma L. D. Opulskaya. Moskva: Nauka.
- Çehov, A. P. (1978a). *T. 13. Pyesi, 1895-1904* [Vol. 13. Plays, 1895-1904]. Tekst podgot. i primeç. sost. N. S. Grodskaya, Z. S. Paperniy, E. A. Polotskaya, İ. Yu. Tverdohlebova, A. P. Çudakov. Red. toma A. İ. Revyakin. Moskva: Nauka.
- Çehov, A. P. (1979). *T. 7. Pisma, iyun 1897 - dekabr 1898* [Vol. 7. Letters, June 1897 - December 1898]. Teksti podgot. i primeç. sost. K. M. Vinogradova, L. K. Gavrilenko, M. P. Griyelskaya, Ye. N. Dunayeva, V. B. Katayev. Red. sedmogo toma A. İ. Revyakin. Moskva: Nauka.
- Çehov, A. P. (1980). *T. 9. Pisma, 1900 - mart 1901* [Vol. 9. Letters, 1900 - March 1901]. Teksti podgot. i primeç. sostavili İ. Ye. Gitoviç, A. M. Malahova, M. A. Sokolova. Red. devyatogo toma A. İ. Revyakin. Moskva: Nauka.
- Çehov, A. P. (1981). *T. 10. Pisma, Aprel 1901 - iyul 1902* [Vol. 10. Letters, April 1901 - July 1902]. Teksti podgot. i prim. sost. İ. P. Viduetskaya, A. M. Malahova, M. A. Sokolova. Red. desyatogo toma A. İ. Revyakin. Moskva: Nauka.
- Çehov, A. P. (1983). *T. 12. Pisma, 1904. Darstvenniye i drugiye nadpisi* [Vol. 12. Letters, 1904. Gift and Other Inscriptions]. Teksti podgot. i primeç. sost. İ. P. Viduetskaya, A. M. Malahova, A. S. Melkova, M. A. Sokolova, İ. Yu. Tverdohlebov, V. P. Neçayev, E. A. Polotskaya. Red. dvenadsatogo toma L. D. Opulskaya. Moskva: Nauka.
- Çehov, M. P. (1964). *Vokrug Çehova. Vstreçi i vpeçatleniya* [Around Chekhov. Meetings and Impressions]. Moskva: Moskovskiy raboçiy.
- Gitoviç, N. İ. (1986). *A. P. Çehov v vospominaniyah sovremennikov* [A.P. Chekhov in the Memoirs of Contemporaries]. Sost., podgotovka teksta i kommentarii N. İ. Gitoviç. Moskva: Hudojestvennaya literatura.

- Gitoviç, N. İ. ve Fyodorov, İ. V. (1960). *A. P. Çehov v vospominaniyah sovremennikov* [A.P. Chekhov in the Memoirs of Contemporaries]. Pod obşey red. S. N. Golubova, V. V. Grigorenko, N. K. Gudziya, S. A. Makaşina, Yu. G. Oksmana. Moskva: Hudojestvennaya literatura.
- Nemirovski, İ. (1950). Çehov'un Hayatı. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Reyfiled, D. (2008). *Jizn Antona Çehova* [The Life of Anton Chekhov]. Moskva: B.S.G.-Press.
- Zobnin, Y. V., Blohina N. N., & Kalyagin, A. N. (2010). Vraç i pisatel - Anton Pavloviç Çehov (k 150-letiyu so dnya rojdeniya) [Doctor and writer - Anton Pavlovich Chekhov (on the 150<sup>th</sup> Anniversary of His Birth)]. *Sibirskiy Meditsinskiy Jurnal*, 4, 127- 132.